

- f. Wie weet gegevens betreffende de lezing van Noordmans "De verzoening" (300, 307)?
- g. Wanneer en voor wie werd de lezing van Noordmans "Communisme" gehouden (323)? Is de in het begin van de lezing genoemde Ds. P. v. A. (308) wellicht Ploos van Amstel en geeft dit een aanknopingspunt?
- h. Waar vinden wij de uitspraak van A. H. de Hartog: "uit het struikgewas van het detailonderzoek" (338)?
- i. Waar staat het woord van Schopenhauer: "Wir suchen in der Naturwissenschaft Begriffe, frei von Raumverschiedenheit und von der Gewalt der Zeit" (341)?
Wie kan inlichting geven
- j. over M. A. Gooszens typering van Hoedemaker: "confessioneel idealisme" (395),
- k. over H. G. Kleyns woorden betreffende de veronderstelling van Kuypers theorie: dat de kerk als inrichting iets is dat boven de gelovigen zweeft - waarin hij niet begrijpt wat hier van het profeet-, priester- en koning-zijn der gelovigen overblijft (396)
- l. en over het woord van Ph. J. Hoedemaker: "Een gezondheidskolonie midden in een moeras" (404)?

P. L. Schram

Dr. R. B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam*. Vijfde deel. *De kerk der hervorming in de negentiende eeuw: de strijd voor kerkherstel*. 1978 Uitgeverij Ten Have BV Baarn.

74

In dit vijfde deel van een serie die langzamerhand grote bekendheid heeft verworven presenteert de schrijver de kerkgeschiedenis van Amsterdam in de negentiende eeuw. Naar twee kanten ondergaat dit begrip een beperking. Allereerst is er de grens tot het jaar 1875. Motief is het argument, dat de jaren '70 op allerlei gebied, en ook op kerkelijk terrein een keerpunt zijn geweest. "In zekere zin eindigt dan de 19e eeuw". Deze motivatie lijkt wel aanvechtbaar omdat op deze manier een belangrijk aspect van de Amsterdamse kerkgeschiedenis buiten het gezichtsveld blijft. De reden daarvoor is gemakkelijk te raden. Het optreden van Kuypers en zijn medestanders leidde tot een afzonderlijke kerkformatie naast, zelfs tegenover de Hervormde Kerk. Het is inderdaad een boek apart, maar het behoort niettemin bij de negentiende eeuw. Daarom dient er op dit vijfde deel een vervolg te komen. Mogelijk heeft de schrijver zich laten leiden door de gedachte dat het inderdaad om de Hervormde Kerk gaat. De ondertitel: *strijd voor kerkherstel* (gelijkluidend aan een deel uit de serie van Rullmann) suggereert dit. En de gebruikte bronnen wijzen in die richting: de officiële kerkeraadsstukken van de Hervormde Kerk van Amsterdam hebben materiaal geboden, dat men elders moeilijk zal vinden. Daar ligt voornamelijk de betekenis van deze studie. Maar daarmee hangt ook samen dat, zodra de schrijver zich begeeft op het terrein van andere kerken, zijn werk een wat compilerisch karakter verkrijgt. Dit was moeilijk te ondervangen, omdat de bronnen hier voor hem niet zo gemakkelijk toegankelijk waren als die waarvan hij nu rijkelijk gebruik heeft kunnen maken. Maar het betekent wel, dat wie zich oriënteert over de geschiedenis van de Afscheiding of over de betekenis van het Reveil, daarover gegevens ontvangt, die